

زیباشناسی ادبیات عامہ

مؤلفان:

دکتر آسیہ فیضیہ عمر (نویات علمی دانشگاہ پیام نور)

دکتر حسین یزدانی (عضو هیات علمی دانشگاہ پیام نور)

فاطمہ پہلوان شمس

سرشناسه	: ذبیح‌نیا عمران، آسیه، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: زیباشناسی ادبیات عامه / مولفان آسیه ذبیح‌نیا عمران، حسین یزدانی، فاطمه پهلوان شمس.
مشخصات نشر	: یزد: هومان، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱. ج. (بدون شماره گذاری). ۱۴×۲۱ س.م.
شابک	: 978-600-7174-11-1
وضع فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: ادبیات عامه ایرانی
موضوع	: Folk literature, Iranian
موضوع	: ادبیات عامه فارسی
موضوع	: Folk literature, Persian
موضوع	: فرهنگ عامه -- ایران
موضوع	: Folklore -- Iran
موضوع	: فارسی -- بدیع
موضوع	: 'Persian language * Ba
موضوع	: زیباییشناسی ادبیات
موضوع	: Aesthetics in literature
موضوع	: شعر عامه فارسی -- تاریخ و نقد
موضوع	: Folk poetry, Persian-- History and criticism
موضوع	: ترانه‌های محلی ایرانی -- تاریخ و نقد
موضوع	: Folk songs, Iranian-- History and criticism
شناسه افزوده	: یزدانی، حسین
شناسه افزوده	: پهلوان شمس، فاطمه، ۱۳۵۰ -
رده‌بندی کنگره	: PIR ۳۹۷/۲۵: ۹۳۹۵
رده‌بندی دیوینی	: ۰/۹۹۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۳۴۴۴۵۲

انتشارات هومان
زیباشناسی ادبیات عامه

شماره شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۷۴-۱۱-۱

مؤلفان: دکتر آسیه ذبیح‌نیا عمران- دکتر حسین یزدانی - فاطمه پهلوان شمسی

چاپ اول-پاییز ۱۳۹۵

قیمت: ۲۲۵۰۰ تومان

نبارگان: ۱۰۰۰ جلد

چاپ و صحافی: ارغوان

حروفچینی، صفحه‌آرایی: انتشارات هومان

یزد - میدان مارکار - مجتمع تجاری آزادی - اول - صندوق پستی ۸۹۱۶۷۹۸۱۵۷

تلفن: ۳۶۲۸۰۵۲۱، تلفکس: ۳۶۲۹۰۴۷۵

Web: www.hoomanpress.com

www.hoomannashr.ir

Email: info@hoomanpress.com

تمامی حقوق چاپ و نشر این کتاب متعلق به انتشارات هومان است.

فهرست مطالب

مقدمه < ۱

فصل اول: فرهنگ عامه < ۵

- فرهنگ عامه < ۵

- پیشینه فرهنگ عامه و مکتوب در ایران < ۸

- گستره فرهنگ عامه < ۱۰

- زبان عامیانه < ۱۱

فصل دوم: ادبیات عامه < ۱۲

- گونه‌های ادبیات عامیانه < ۱۲

- آغاز و پایان قصه‌های ایرانی < ۱۱

- ویژگی‌های قصه عامیانه فارسی < ۲۲

- تک خطی بودن قصه‌های عامیانه < ۲۵

- انواع قصه‌های عامیانه < ۲۵

- قصه‌های سنتی ایرانی < ۲۷

- لطایف و حکایات < ۳۱

- انواع قصه‌ها از نظر چگونگی بیان < ۳۱

- انواع قصه‌ها از نظر شکل ارائه < ۳۲

- زیبایی‌شناسی قصه‌های عامیانه < ۳۲

فصل سوم: کاربرد صنایع بدیعی در ادبیات عامه < ۳۵

-سجع در ادبیات عامه < ۳۵

-تجنیس در ادبیات عامه < ۳۸

-اغراق < ۴۳

-تلمیح < ۴۴

-تلمیحات به کار رفته در داستان‌ها < ۴۷

-ضمین < ۵۰

-مناسره < ۵۰

-عکس < ۵۰

-تضاد < ۵۳

-ابهام < ۵۴

-ایضاح بعد از ابهام < ۵۵

-مراعات نظیر < ۵۶

-تکرار < ۵۶

-واژه‌آرایی < ۵۷

-لفز یا چیستان < ۵۹

-ضرب المثل < ۶۷

-دسته‌بندی مثل‌های رایج در زبان فارسی < ۷۱

-محتوای مثل‌ها < ۷۵

-منشأ داستان امثال < ۷۷

-مثل‌های نو < ۸۵

فصل چهارم: علم بیان و معانی در ادبیات عامه < ۸۹

الف- علم بیان در ادبیات عامه < ۸۹

- تشبیه < ۸۹

- استعاره < ۹۹

- < از < ۱۰۴

- نما < ۱۰۸

- کنایه < ۹

- ایما < ۱۱

- تلویح < ۱۱۳

- تعریض < ۱۱۴

- کاربرد کلمات و اصطلاحات عامیانه در قصه‌های عامیانه < ۱۱۵

- کلمات عامیانه در شعر شاعران < ۱۱۸

- کاربرد زبان عامیانه < ۱۲۴

- اصطلاح عامیانه < ۱۲۴

- تمثیل < ۱۲۵

- تمثیلات رمزی < ۱۲۷

- فابل (حکایت‌های حیوانات) < ۱۲۸

- پاریل < ۱۳۰

- تفاوت پاریل و فابل < ۱۳۲

ب- علم معانی در ادبیات عامه < ۱۳۲

- ایجاز < ۱۳۲

-پرسش < ۱۳۴

-مناقض نما < ۱۳۴

فصل پنجم: زیبایی‌شناسی اشعار عامیانه < ۱۳۷

-اشعار عامیانه < ۱۳۷

-ترانه < ۱۳۸

-عاشقانه‌ها در ترانه‌های کار < ۱۴۰

-ترانه‌های کار کشاورزان < ۱۴۱

-سروده‌های امدان < ۱۴۲

-هوآلایا < ۱۴۳

-ترانه رسم صلواتی معروف < ۱۴۳

-ترانه‌های مناظره گونه < ۱۴۸

-ترانه‌های مراسم پرسه و سوگ در ادبیات فولکلوریک < ۱۵۰

-ترانه جشن‌ها و شادی‌ها < ۱۵۳

-ترانه‌های چهارشنبه سوری < ۱۵۷

-تکلم گردانی در آذربایجان < ۱۵۷

-شب چله < ۱۵۸

-لالایی‌ها < ۱۵۸

-زیبایی‌شناسی اشعار تعزیه < ۱۸۲

-سبک شعری تعزیه‌ها < ۱۸۵

-مناقب‌خوانی < ۱۸۶

-دوبیتی یا فهلویات < ۱۸۹

زبان و بیان دویستی‌ها < ۱۹۳

نام و شیوه‌های آوازی در ایران < ۱۹۵

رباعیات فولکلوریک < ۲۰۱

سخن آخر < ۲۰۳

فهرست منابع < ۲۰۵

www.ketab.ir

مقدمه

ستایش خداوند بسخشنده را که موجود کرد از عدم بنده را
بدیعی که شخص آفریند زگل روان و خرد بخشد و هوش و دل

سیاس ذات بخش خاندان را سزد که ما را به توفیق خویش به سوی راه خودش
رهبری نمود. او را به نعمت هدایت سپاسگزاریم، سیاسی که افکار و اندیشه‌ها، از
اندازه‌گیری و شماره آن که به آثار در مانده گردند.

ادبیات عامه بخش عمده فرهنگ عوام را تشکیل می‌دهد. تاریخ پیدایش خط و
کتابت را حدود ۴۰۰۰ - ۳۰۰۰ سال قبل از رد مسیح تخمین می‌زنند و بدیهی
است قبل از این تاریخ ادبیات جز به صورت شفاهی می‌توانسته وجود داشته باشد
و همه نمونه‌های هنری و ادبی در سینهٔ راویان انتقال محفوظ می‌مانده و به
نسل‌های آینده سپرده می‌شده است.

هنر و ادبیات به منزلهٔ مصالح اولیهٔ بهترین شاهکارهای بشر به شمار می‌آیند،
به‌خصوص ادبیات و هنرهای زیبا و فلسفه و ادیان، مستقیم از این سرچشمه به‌رآب
شده و هنوز هم می‌شوند. این سرچشمهٔ افکار توده که نسل‌های پیوسته
اندیشه‌های گرانها و عواطف و نتایج فکر و ذوق و آزمایش خود را در آن
ریخته‌اند، گنجینهٔ زوال‌ناپذیری است که شالوده آثار معنوی و کاخ باشکوه

زیبایی‌های بشریت به شمار می‌آید. ترانه‌های عامیانه و آوازاها و افسانه‌ها، نماینده روح هنری ملت هستند.

دنیای فولکلور، دنیای واقعی توده‌هاست، توده‌های مردم از دیرباز در آن زیسته‌اند، اندیشیده‌اند، خندیده‌اند، گریسته‌اند، شکست خورده‌اند، پیروز شده‌اند، نیایش کرده‌اند، ترسیده‌اند، عاصی شده‌اند، سپس در همان دنیای حیرت‌انگیز، مرده و به خاک سپرده شده‌اند.

فرهنگ و باورهای مردم ریشه‌های بسیار کهن دارد. یکی از انواع کلام که در محاورات عامه استعمال فراوان دارد، مثل است. مثل‌ها از گذشته‌های دور بین قوم‌ها و سرزمین‌های گوناگون رایج و در گویش‌ها بکار گرفته می‌شد که با بیان مثلی، اشاره به داستان و یا سرگذشتی بوده است. ادبیات عامه هر قوم و ملتی، نظر به این که حاصل سال‌ها، قرن‌ها مشاغل و تجربه و تفکر گذشتگان آن ملت است، باز گوکننده فرهنگ و روحیات آن ملت نیز است.

مردم خوش‌ذوق سرزمین ما، دقیق‌ترین پیام‌ها را در لطیف‌ترین تشبیهات و تمثیلات پیچیده‌اند و جدی‌ترین رهنمودهای زندگی‌ساز را در ظریف‌ترین و لطیف‌ترین و شیرین‌ترین عبارات ریخته‌اند تا به راحتی بر صفحه دل شنوندگان بنشینند و بر روح و روان آنان تأثیر گذارد.

وجود قصه، اشعار، امثال و کنایات گوناگون، گسترده و فراوان در فرهنگ هر ملتی، نشانه خردمندی، پیشرفت علمی-فرهنگی و توانمندی علمی-مجموعی آن ملت است، از این رو ملت‌هایی که از دیرباز، از پیشینه‌ای پربار و غنی در عرصه‌های علم و فرهنگ برخوردار بوده‌اند، در بستر فرهنگی آن‌ها، امثال،

داستان‌های حکمت آموز، قصه‌های آموزنده، ترانه عامیانه، ساری و جاری است و ایرانیان یکی از آن ملت‌ها هستند.

کتابی که پیش روی شما است در باب زیبایی‌شناسی، جذاب‌ترین و محبوب‌ترین عناصر فرهنگ عامه سخن می‌گوید و در فصل‌های خود از خاستگاه، ارزش تاریخی، ویژگی‌های فنی و هنری، کاربردها و سرانجام تأثیرپذیری‌ها و تأثیرگذاری‌های آن گفت‌وگو می‌کند.

www.ketab.ir